

КӨРКЕМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТАҒЫ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯ ЖӘНЕ ФИЛОСОФИЯ

¹С.М. Мамытова, ²А.Б. Айтбаева, ³А.Ә. Рыскиева, ¹Н. Муминов

АҢДАТПА

Адамзат тарихында әрбір халық ұлт және мемлекет болып қалыптасуында сан түрлі даму жолынан өтті. Ұлттық идея мен ұлттық философияның пайда болуы халықтың ел, мемлекет болып ұйысуына көмектесті. Ұлттық идеяның қалыптасуы мен дамуына өзіндік әр түрлі факторлар ықпал етеді, соның бірі халықтық көркем шығармашылық болды. Халықтың көркем шығармашылығы ұлттық идея мен оның философиясының дамуына серпін берді. Қазіргі кезде әлем халықтары арасынан өзінің ұлттық болмысының тіктеліп, дамуында халықтық шығармашылық пен әдебиеттің көмегі аса маңызды болғаны байқалады. Бұл ғылыми мақалада халық шығармашылығының, өнер мен мәдениеттің ұлттық идея мен ұлттық философияны қалыптастырудағы қызметі мен рөлі қарастырылған. Мақаланың негізгі ғылыми мақсаты – көркем шығармашылықтың ұлттық сананы дамытуға қосқан үлесін анықтау. Жұмыста ұлттық идеяның қалыптасу жолдары мен оның әртүрлі халықтар арасындағы даму ерекшеліктері салыстырмалы талдау арқылы қарастырылады. Қазақ халқының салт-дәстүрі мен көркем шығармашылығына, сондай-ақ олардың қазақ ұлттық философиясының дамуына ықпалына ерекше назар аударылады. Ұлттық идея мен философияның әрбір халық үшін қажеттілігі мен маңызы туралы қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: ұлттық идея, философия, шығармашылық, әдебиет және өнер, ұлттық бірегейлік.

¹ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

² «Narxoz» университеті, Алматы, Қазақстан

³ Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

Автор-корреспондент:
Н. Муминов,
n.muminoff@gmail.com

Мақаланың сілтемесі:
Мамытова С.М.,
Айтбаева А.Б.,
Рыскиева А.Ә.,
Муминов Н. Көркем шығармашылықтағы ұлттық идея және философия // Адам әлемі. – 2024. – №3(101). – Б. 25-36.

Национальная идея и философия в художественном творчестве

Аннотация. В истории человечества каждая нация прошла различные этапы развития, становясь государством и формируя свою национальную идентичность. Одним из ключевых факторов в этом процессе было возникновение национальной идеи и национальной философии. Важную роль в формировании и развитии этих концепций сыграло народное художественное творчество. В современном мире творчество и литература народов оказывают значительное влияние на развитие национального самосознания. В данной научной статье рассматриваются функции и роль народного творчества, искусства и культуры в формировании национальных идей и национальной философии. Основной научной задачей статьи является определение вклада художественного творчества в развитие национального сознания. В работе изучаются пути формирования национальной идеи и особенности её развития у различных народов через сравнительный анализ. Особое внимание уделено традициям и художественному творчеству казахского народа, а также их влиянию на развитие казахской национальной философии. Делается вывод о необходимости и значимости национальной идеи и философии для каждой нации.

Ключевые слова: национальная идея, философия, творчество, литература и искусство, национальная идентичность.

National Idea and Philosophy in Artistic Creativity

Abstract. Throughout human history, each nation has undergone various stages of development, becoming a state and forming its national identity. One of the key factors in this

process has been the emergence of national ideas and national philosophy. Folk artistic creativity has played an important role in the formation and development of these concepts. In the modern world, the creativity and literature of peoples have a significant impact on the development of national consciousness. This scientific article examines the functions and roles of folk creativity, art, and culture in the formation of national ideas and national philosophy. The primary scientific objective of the article is to determine the contribution of artistic creativity to the development of national consciousness. The paper explores the ways of forming national ideas and the features of their development among different peoples through comparative analysis. Special attention is given to the traditions and artistic creativity of the Kazakh people, as well as their influence on the development of Kazakh national philosophy. The article concludes with the necessity and significance of national ideas and philosophy for each nation.

Key words: National Idea, Philosophy, Creativity, Literature and Art, National Identity.

Kіріспе

Адамзаттың бай тарихында әр ұлттың дамуы мемлекет болып қалыптасып, ұлттық бірегейлікті қалыптастырудың әртүрлі жолдарымен белгіленеді. Бұл процестің негізгі аспектілерінің бірі - халықтардың шығармашылық көріністерімен табиғи түрде байланысты ұлттық идеялар мен философиялардың пайда болуы мен эволюциясы. Көркем шығармашылық, әдебиет пен мәдени көрініс ұлттардың рухын танытып қана қоймай, олардың ұжымдық санасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Сонымен бірге ұлттық мәдени тәуелсіздігі мен бостандығын қамтамасыз ету бағдарламасын әзірлейді, азаматтардың ұлттық бірегейлігі негізінде олардың саяси мінез-құлқының мақсаттарын қояды. Ал ұлттық идея – бұл көбінесе әлеуметтік-философиялық немесе қоғамдық-саяси мәтіндер түрінде ұсынылатын, оның уақытша болмысына қатысты ұлттық сананы жүйелі түрде реттеуші күш. Ұлттық идеяның мәні халықтың тарихи тағдырының басталуы, оның генетикалық шығуы, оның өмір сүру мақсаттары, тарихи және мәдени миссиясы, іргелі құндылықтық көзқарастары, әлемдегі орны, көршілермен қарым-қатынасы, оның бірегейлігінің негіздері, болашағы мен ұлттық сипаттағы ерекшеліктері осы халықтың этностық болмысының мазмұнында көрініс тапқан.

Ұлттық идея мен ұлттың философиясын қалыптастыру ел іргесін тіктеу мен құру үдерісінде ерекше маңызға ие екенін ешқашан ұмытпаған абзал. Жас ұрпақтың ұлттық бірегейлікке ие болуы сөзсіз ұлттық идеяны түзетуге әкеледі. Қазіргі әлемдегі идеологияның өзектілігі мен қажеттілігі туралы мәселе осы кезеңде қоғамда бұрынғыдай

қызу пікірталас тудырады. Алайда бұл мәселе, шын мәнінде идеология мемлекет пен қоғамға қажет пе, жоқ па, қай идеология азаматтардың көпшілігінің қажеттіліктерін жақсы көрсетеді деген сұрақтар төңірегінде өрбиді. Осындай сауалдар тақырыптың өзектілігін арттыратыны күмәнсіз [1, 160-161 б.].

Мемлекет үлкен әлеуметтік топ ретінде белгілі бір идеологияға ие болуы керек, өйткені ол белгілі бір әлеуметтік топтың негізгі мүдделерін білдіретін және адамдарды белгілі бір әлеуметтік әрекеттерге итермелейтін идеялар жүйесі екені белгілі. Бұл мемлекет жалпыұлттық мүдделерді білдіреді және қорғайды, құқықтық нормалар арқылы әлеуметтік-саяси, экономикалық, ұлт-тық және отбасылық қатынастардың барлық жиынтығын реттейді, осылайша қоғамның тұрақтануы мен дамуына ықпал етеді.

Мемлекет пен қоғамда идеялардың дамуынан қауымдастықтардың қарым-қатынасы, әлеуметтік мәселелер, қақтығыстар және адамдарды белгілі бір әлеуметтік әрекеттерге итермелейтін негізгі мүдделер көрініс табады. Біртұтас ұлттық қауымдастық міндетті түрде ортақ идеологияға ие болады және оның мүшелерінің көпшілігі ұлттық бірегейлік сезіміне ие болады. Ұлттық бірегейліктің қалай пайда болатынын түсіну үшін ұлттық идея мен ұлттық идеология сияқты ұғымдарды жете түсініп, оларға нақты анықтама беру керек.

Келесі кезекте тақырыптың мазмұны көрсетіп отырғандай, ұлттық идеяның дамуындағы көркем шығармашылықтың орны мен рөлін көрсету де маңызды болып отыр. Өйткені дәстүрлі шығармашылық – кез келген халықта ұлттық идеяның дамуына ерекше серпін беретін сала. Ғылыми мақаланың алға қойып отырған

міндеттерінің бірі – «ұлттық идея» мен оның қай дәрежеде, қалай және қашан да болмасын шығармашылықтың ықпалы екенін анықтау, соған сәйкес көркем шығарманың ұлттық түсінік пен болмысқа қатысты кейбір өлшемдерді негіздеу болмақ [1, 160-161 б.].

Сонымен қатар бұл саланы зерттеу де маңызды. Атап айтқанда, тарих көрсеткендей халық батырлары мен олардың ерлігінен туған шығармалар, фольклор мен ел арасынан шыққан шығармашылық туындылар ұлттық бірегейлікті құрметтеуге байланысты мемлекеттік мерекелер мен ұлттық рәсімдер мұны нақтылай түседі. Ұлттық идея мен философияны және ұлттық бірегейлікті қамтамасыз ететін ұлттық құндылықтарды сақтау мен қайта қараудың ұқсас тәжірибесі нәтижесінде ұлттың саяси ғана емес, сонымен бірге мәдени мағынада бірігуіне әкеледі, бұл өз кезегінде мемлекеттің бірлігі мен тұрақтылығын сақтайды [3, 64-66 б.].

Әдіснама

Зерттеудің негізгі материалдары – тақырыптың мазмұнын көрсететін шығармашылық жұмыстар. Бұл зерттеу тек бір ұлттың немесе бір халықтың шығармашылығы және ғылымымен шектелмейді. Халық шығармашылығы ұлттық философияны және онымен байланысты идеяларды сипаттауда шешуші рөл атқарады. Бұл жұмыста біз ұлттық идеяны қалыптастырудың жалпы және бірегей аспектілерін көрсету үшін әдебиет, бейнелеу өнері, фольклор, музыка және халық шығармашылығының басқа түрлерін қамтитын әртүрлі шығармашылық көріністерге жүгінеміз.

Олардың әрқайсысы ұлттық идеяның мәнін, оның жеке адамның және жалпы қоғам өміріндегі рөлін түсінуге бағытталған. Сонымен саяси көзқарас осы біртұтастық тұжырымдамасын басқару түрімен қарастыруды болжайды. Ұлттық идея адамдардың белгілі бір этникалық жалпылығының санасын жаулап алған, адамдардың өзіндік ерекшелігіне қарай ішкі өмір сүру қабілеті мен басқа адамдармен қарым-қатынасын өз қалауы бойынша құруға құқылы деген идея ретінде

қарастырылады. Оның негізін елдің тиімді ілгерілеуі мен өркендеуін көздейтін ұлттық мемлекет құру тұжырымдамасы құрайды [4, 10-17 б.].

Қазіргі ғылымда ұлттық идея ұғымын анықтау үшін әртүрлі пәндік және пәнаралық әдістер қолданылады. Зерттеудің негізгі бағыттары саяси, әлеуметтік-мәдени, философиялық, діни, тарихи және көркем -публицистикалық болып, олардың әрқайсысының ұлттық мәні мен мазмұны қаралады. Зерттеудің негізгі әдістері ретінде тарихи талдау, герменевтика және конструктивизм әдістері қолданылды.

Тарихи талдау әдісі уақыт өте келе ұлттық идея мен философияның дамуын бақылауға, олардың қалыптасуына әсер еткен негізгі кезеңдер мен оқиғаларды анықтауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс тарихи контексттер мен оқиғалардың ұлттық идеялардың пайда болуы мен дамуына қалай ықпал еткенін түсінуге көмектеседі.

Герменевтика әдісі мәтіндерді және мәдени көріністердің басқа түрлерін түсіндіру үшін қолданылады, бұл шығармашылық жұмыстарда қамтылған мағына мен символизмді тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Бұл ұлттық сананы қалыптастыру үшін маңызды болуы мүмкін жасырын мағыналарды анықтауға көмектеседі.

Конструктивистік әдіс ұлттық идеяны жаңа әлеуметтік шындықты тудыратын дискурсивті ұғым ретінде қарастырады. Оның көмегімен біз ұлт, оның құндылықтары мен болмысы туралы тың идеялардың шығармашылық арқылы қалай жасалып, таралатынын талдаймыз. Бұл тәсіл өнер мен әдебиеттің қоғамдық қабылдауды қалыптастырып, ұжымдық санаға әсер ету тетіктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Осылайша, осы әдістерді пайдалана отырып, біз ұлттық идея мен философияның қалыптасуы және даму процестерін жан-жақты және терең түсінуге ұмтыламыз. Сондай-ақ зерттеуде әртүрлі халықтардың ұлттық идеяларының салыстырмалы талдауы бар, бұл олардың қалыптасуындағы бірегей және ортақ белгілерді анықтауға мүмкіндік береді. Қазақ халқының салт-дәстүрі мен көркем шығармашылығына

ерекше назар аударылып, олардың қазақ ұлттық философиясының дамуына ықпалы тұрғысынан қарастырылады.

Әр түрлі шығармашылық құндылық қатынастары адам тәрбиеленетін мәдени ортамен тығыз байланысты пайда болады және дамиды. Философтар мен әлеуметтанушы және қоғамтанушы ғалымдардың тұжырымдарына сәйкес жеке тұлғаны рухани дамыту және қалыптастыру үдерісінде адам әлеуметтік қауымдастықтың барлық мүшелері үшін ұқсас маңызы бар рәміздерді, идеяларды, дәстүрлерді, әдеттер мен әдет-ғұрыптарды игереді. Мысалы, Э. Дюркгейм «Қоғам-бұл адам сана-сының синтезі», ал дін қоғамда интеграциялық, реттеуші және ұйым-дастырушылық рөл атқарады деп сенді [5, 225 б.]. Қоғам – діни культ пен догмалардың субъектісі де, объектісі де, ол құдай да, сенуші де тарихты бір ғана түсіну – ұлттық сананың ажырамас бөлігі. Атап айтқанда көркем шығармалар мен олардың кейіпкерлері – хандар, батырлар, әскербасылар, императорлар мен басқа ада халық арасынан шыққан лидерлер тарапынан жасалған ерлік істер мен түрлі ұлттық бастамалар ұлттық бірегейлік сезімін қалыптастырудың кілті болып есептеледі.

Сонымен қатар Б. Андерсон, Э. Геллнер, М. Хрох және Э. Хобсбаум сияқты теоретиктердің пікірінше, бүкіл қоғамда – әлеуметтік элиталардан бастап халықтық бұқараға дейін ұлттық сананы таратуда бірдей маңызды рөл атқарады. Т. Иглтон мен Д.Л. Бранденбергер зерттеулерінде де осындай пікірлер [6, 15-21 б.] айтылған. XIX ғасырдың екінші жартысында Еуропаның көптеген елдерінде «ұлттық оянуды» қарастыра отырып, Б. Андерсон ұлттың қалыптасу үдерісін көбінесе ортақ тілден басқа жеке тұлғалардың үлкен қызметінің арқасында жүзеге асырылған үдеріс ретінде анықтайды, бұған әрине шығармашылық пен әдебиет айтарлықтай ықпал етеді [7, 28-35 б.].

Негізгі бөлім **Ұлттық идея және көркем шығармашылық**

Кез келген ұлттық қоғам мен мемлекет өзінің өркениетті мекенін іздеуді

ұлттық идеяны жүзеге асырудан бастайды. Ұлттық идея – белгілі бір қоғам мен мемлекеттегі әрбір адамға ортақ, бір орталыққа біріккен, әрбір адамның жүрегінен шығатын пікірлердің, ойлардың, ұстанымдардың жиынтығы. Ұлттық идея мынадай сұрақтарға жауап береді: қоғам ретінде мәніміз қандай? Тарихи тамырымыз қандай? Қандай мақсатқа ұмтыламыз? Ортақ мақсатымыз және болмысымыздың мәні қандай? Жаһандық контексте орнымыз қандай?

Бұл терең түсінуді және ойлауды қажет ететін күрделі және қарапайым сұрақтар болуы мүмкін. Оларға жауап беру үшін ұлттық идея халықтың мұраттарынан, оның тарихи өткенінен бастау алуы керек. Ол «біз» және «халық» ұғымдарын құра отырып, адамдарды бір тұтастыққа біріктіруі керек. Ұлттық идеяның мақсаты – әрбір жеке тұлғаның, барлық әлеуметтік топтардың және жалпы ұлттың дамуына ықпал ететін, болашаққа ілгері жылжуды қамтамасыз ететін қуатты, ынталандырушы және біріктіруші көзқарасты қалыптастыру. Ұлттық идея ұлтты биік мақсаттарға жетуге шабыттандырып, мәдени-әлеуметтік дамуды ынталандырып, тиесілілік пен бірегейлік сезімін нығайтуы тиіс.

Ұлттық идеяны қалыптастыру мен таратуда көркем шығармашылық басты рөл атқарады. Әдебиет, музыка, сурет өнері және өнердің басқа да түрлері ұлттық мұраттар мен құндылықтарды бейнелеп қана қоймай, оларды жасау мен нығайтуға ат салысады. Тарихи және мәдени дәстүрлер халықтың ұлттық болмысын түсінуіне және қабылдауына көмектесетін көркем шығармалар арқылы беріледі.

Мемлекеттің өмір сүруінде әр кезеңінің өзіне тән саяси-әлеуметтік, мәдени жағдайлары бар және олар ерекше идеологиялық көзқарастарды қалыптастырады. Ұлттық идеяның өзіндік сабақтастығы болып, ол сөзсіз өзгеріске ұшыраса да, әрқашан қоғамның тұрақтылығын, билік құрылымдарының заңдылығын және мемлекеттік тұтастықты қамтамасыз етуге көмектеседі. Алайда, ауқымды мемлекеттік сілкіністер қоғамның барлық аспектілеріне әсер ететін идеологиялық көзқарастардың сабақ-тастығын сөзсіз бұзады. Мемле-

кетте, қоғамда ұлттық идеяны көркем және әдеби шығармашылық пен салт-дәстүрдің көмегі арқылы қалыптастыру үшін, сондай-ақ оны қолдау қоғам мен әлеуметтік қатынастардың өзгеруінің осындай кезеңдерінде қолданыстағы дәстүрлерді жаңарту және жаңа дәстүрлерді ойлап табу маңызды аспект болып табылады [8, 18-25 б.].

Тағы бір маңызды мәселе – қоғамның ұлттық идеяны түсініп, қабылдауының тағы қандай жолдары бар деген мәселе. Ол қалай жұмыс істейді, әр адамның жүрегіне қалай жетеді, адамдардың жан дүниесінен үн тауып, олардың өмірлік ұстанымына айналады. Әр қоғам бұл мәселені шешудің өзіндік жолдарын іздейді. Мектеп, отбасы, қоғамдық институттар, Дін және қасиетті орындар, азаматтық қоғам – бәрі де ұлттық идеяның әрбір адамның өмірінің бір бөлігіне айналуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Көркем шығарманың негізгі бөлігі немесе өзегі саналатын әдебиет саласының бұл тақырыптағы маңызы өте үлкен. Кез келген ұлттық әдебиеттің нағыз жауһарлары әлемдік әдебиеттің меншігіне айналады, өйткені олар аса ұлттық болып қала отырып, басқа менталитеттердің тасымалдаушыларымен жаңғырады. Мұндай шығармалардағы рухани мәселелер жергілікті және уақытша болудан қалып, жалпыға ортақ мәнді білдіреді. Одан тыс, көркем әдебиетте берілген шығармалар ұлттық идеологияны дамытуға мол үлес қоса алады.

Осыған байланысты көптеген мемлекеттерде ұлттық мәдениетпен бірге ұлттық идеологияны тарату ісінде әдеби шығармаларды толық пайдалану үшін білім беруді дамыту және реформалау қажет болды. Мемлекеттік элиталық мектептер орта тапты «ең жақсы отандық мәдениетпен» байланыстыра отырып, оларға «ұлы және асыл рух» беріп отырды. Бұл үрдіс негізінен Жаңа заманда орын алып, ол қазіргі кезге дейін жалғасып келеді.

Атап отырғанымыздай, адамзат тарихында ұлттық идеологияны қалыптастырушы және оны дамытушы факторлардың бірі – шығармашылық болды. Көркем шығармашылық әдеби және

басқалай бағытта адам санасына оңай және жан-жақты әсер ете алды. Ұлттық идея мен ұлттық философияның дамуында бұл саланың орны анық байқалды. Шығармашылықтың қоғам санасына ықпал етуі мен ұлттық философияның дамуына қосқан үлесі алғаш батыс елдерінде ерекше байқалған [9, 160-165 б.]. Еуропа мемлекеттерінде ұлтты ұйыстыруда және ұлттық философияны дамытуда әр түрлі деңгейдегі шығармалар негізге алынған. Олардың арасында новеллалар, аңыздар мен атақты жазушылардың өлеңдері мен дастандары болды.

Көркем шығармашылықтың қай саласы болмасын, тілдің орны ерекше. Орта ғасырлар мен Жаңа заманда қазіргі Қазақстан аумағында қазақ тілі жақсы тарап, дамыды деп айта аламыз. Тіл басқа семиотикалық жүйелермен салыстырғанда ол бәрібір – ұлттық мәдениеттің негізгі тасымалдаушыларының бірі саналады [10, 38-45 б.]. Тіл білімінің заңдылығымен айтқанда, ұлттық тілдік өзіндік әлем бар, ол ұлттық тілде жасалған барлық мәтіндердің жиынтығын қамтитын тұтас жүйе болып саналады және ол жалпы алғанда ұлттық болмыстың тасымалдаушысы болып табылады. Ол солы арқылы өзінің ұлттық қызметін көрсетеді және көрсетеді. Бұл жерде басқа семиотикалық жүйелер туралы немесе сөзсіз ұлттық мәдениеттің тасымалдаушылары мен экспоненттері болып табылатын өнер мен шығармашылықтың басқа түрлері туралы айтқанның өзінде де әрине тіл бірінші кезекте тұрады.

Шығармашылықтың негізгі бағыттары саналған әдебиет, поэзия, проза, драматургия, публицистика өкілдері өз кезегінде белгілі бір деңгейдегі философтардың қатарында саналды. Өйткені, олардың еңбектерінде мемлекет пен ұлттың бірегейлікке бағытталған философиялық ойлар басым болды. Осы орайда, ұлттық идея мен көркем шығармашылықты ұштастыратын халық шығармашылығына өте бір қысқа мысалдар беріп өтсек, мысалы, ағылшындарда Чарльз Диккенс, Артур Конан Дойл сынды әлемге танымал классиктердің шығармаларында ұлттық идеология мен философияға қатысты

ойлар мен пікірлер көлемді түрде орын алған. Мұндай пікірлер Жаңа заманда ағылшын және британ ұлтшылдығының дамуына үлес қосты [11, 102-108 б.].

Сол сияқты, Ресейде де А.С. Пушкин, М.Ю. Лермонтов, Л.Н. Толстой сынды орыс тілі мен әдебиетінің алдыңғы қатарлы өкілдерінің еңбектерінде ұлттық идея туралы ірі философиялық ойлар мен идеялар берілген. Көркем шығарманың мұндай ірі өкілдерінің шығармаларында Ресейдің ұлттық бейнелеу жүйесін таңдау патриоттық көңіл-күй мен Отанға деген адалдықты жаппай деңгейде жұмылдырудың ең қолайлы әдісі болды және патша билігі жүзеге асыра алмаған идеологияға қол жеткізді [12, 80-81 б.].

Қазақ даласында да орта ғасырлардан, яғни хандық дәуірден бастап қазақ шығармашылығында ұлттық идеялар мен ойлар өте көп айтылды. Ақын-жыраулар мен прозаиктердің еңбектерінде ұлттық идеология, ел мен халықтың бірлігі, кеңінен дәріптелді. Қазақ ақын-жыраулары өз еңбектерін ауызша баяндап және қағазға түсіріп, ол халық арасына кең таралды. Мұндай шығармаларды ұлттық философияның сипаты ашық бейнеленді. Мұның арғы басы жыраулардан басталса, кейіннен Абай мен Шәкәрімнің заманында өзінің философиялық сипатын тереңінен көрсетті.

Батыс халықтарында шығармашылықтың ұлттық идеяға әсері

Дамыған орта ғасырлардан бастап ақ Еуропа халықтары үшін бұл өте бір керекті жағдай болды. Бұл кезеңде еуропалық халықтар арасында ұлттық мемлекеттер мен ұлттық қоғамды берік ұстанп тұру мәселесі күн тәртібінде тұрды. Ғасырлар бойына өмір сүріп келе жатқан халықтар Қасиетті Рим империясы мен шіркеуінің аясында ғана өмірі сүріп, өзінің ұлттық болмысын ұмыта бастады. Керісінше римдік шіркеу халықтардың ұлттық болмысын дінмен улап, оны барынша сіңдіріп отырды. Ерте орта ғасырлардан-ақ ұлттық идеялары қалыптасқан неміс, ағылшын, итальян және француз ұлттарының даму-

ында іркіліс байқалды, яғни ұлт болып ұйысу мәселеге айнала бастады.

Батыста ұлттық идея мен философияны бәрінен жоғары санауға тырысқан ағылшындар болып, олар бұл идеяны империялық статуспен де қатар қойды. Ұлттық сананы қалыптастыру және тарату ісіндегі шығармашылық пен әдебиеттің маңыздылығын Англия мысалынан анық байқауға болады. Англияда ұлттық идея мен философияның дамуын XVII ғасырда болған Ағылшын буржуазиялық революциясымен де байланыстырылады. XVII ғасырда ел ұзаққа созылған азаматтық соғыстан шықты, ол өткір таптық қақтығысты тудырған еді. Ел іргесі шайқалды, бірақ оны бүтіндеуге және әлеуметтік тәртіпті қалпына келтіруге ұмтылды. Халық арасынан шыққан сөзге от тілді, орақ ауызды шешен жандар халықты ұйымшылдық пен өз халқы мен ұлтын сүюге деген қағидаларды алға тартты. Басты мақсат, азамат соғысы кезінде ауызбірлігі жоғалған аймақтар мен тап өкілдері арасындағы күрес ұлт бірлігіне нұқсан келтірмеуі қажет болды.

Еуропада, Ұлттық ұғым философиялық мәдениет призмасы арқылы ұрпақтан ұрпаққа берілетін құндылық және танымдық бағдарлар жиынтығы ретінде түсіндіріледі [13, 6-7 б.]. Сол кезеңдегі Еуропадағы қоғам шығармашылығы мен ел арасында кең тараған әдебиет пен өнердің шығармашылығы, атап айтқанда ұлттық идея мен философияға арналған мәтіндер, аңыздар мен әңгімелер новеллалар мен өлеңдер шығармашылықта құрылған мәтіндердің бүкіл бір желісін қамтыды. Шығармашылық шынайы болып, ол негізінен әдеби жанрда болды. Дегенмен халық арасында кең таралған повестер мен романдардың жаңа формасын толығымен қамтыған әдебиет болды ма? – деген сұраққа қатты күмән туды. Дегенмен басқаша айтқанда, әдебиет деп саналатын критерий ашық идеологиялық сипатта деп саналды. Жаңа заманда қоғамның белгілі бір тобының рухани және құндылықтары мен «талғамдарын» бейнелейтін хат әдебиет ретінде жіктелді, ал фольклорлық шығармалар мен халық әндерінің өзіндік орны болды.

Батыс елдерінде халық арасын-

да әлеуметтік тәртіпті қалпына келтіру үдерісінің негізгі элементтері шығармашылық пен өнер туындыларында бейнеленген Классицизмге тән ақыл, табиғат, тәртіп пен әдептілік идеялары болды. Бұл жағдай классицизмнің эстетикасы жанрдың қатаң канондарын міндетті түрде ұстану кезінде өнердің әлеуметтік-тәрбиелік қызметіне үлкен мән бергендігімен байланысты, бұл көркем шығарманың таптырмас үйлесімділігі мен қисындылығын көрсетеді.

Классицизм – ұлттық идеология мен философияның дамуына кезең-кезеңімен өз бетінше үлес қосып келген. Сонымен қатар қоғамда барған сайын күшті бола бастаған. Бірақ орта ғасырларда Батыс және Шығыс қоғамдарында әлі де рухани жағынан босап қалған орта тапты билеуші ақсүйектермен одақтасып, қоғамда әдептілік, «тиісті» талғам әдеттері мен жалпы мәдени стандарттарды тарату қажеттілігі туындады. Осы жағдайларда халық шығармашылығы мен әдебиет жаңа мәнге ие болды және барлық қолданыстағы институттарды қамтыды. Дегенмен Классицизм – адамның сұлулыққа, тұтастыққа, қарапайымдылыққа, мазмұн мен форманың айқындығына табиғи ұмтылысын көрсететін дүниетаным мен философия және идеология болып саналады [14, 18-27 б.]. Оларды сипаты мен мазмұнына қарай бірнеше түрге бөліп көрсетуге болады. Олар әдеби шығармалар, әр түрлі сюжеттер, мерзімді басылымдар, әлеуметтік құрылым мен эстетика туралы трактаттар, діни-идеологиялық уағыздар, классикалық аудармалар, әдептілік туралы анықтамалықтар.

Айта кетерлігі, кез келген халықта ұлттық шығармашылықта, оның ішінде әсіресе әдебиеттануда айтарлықтай салмақты ойларды жиі кездестіруге болады, мұнда оның көркемдік қасиеттерін талдау ондағы ұлттық рухтың көрініс табу фактісін баяндаумен ауыстырылады. Кейде мұндай пайымдау карикатурамен шектеседі, кейде белгілі бір «мәтін туралы» оның авторының байсалды екенін немесе оның ирониялық екенін анықтау мүмкін емес. Ағылшын әдебиетінің көрнекті өкілдерінің бірі,

Оксфорд профессоры Джордж Стюарт Гордон XX ғасырдың басында өзінің инаугурациялық дәрісінде «Англия ауырып жатыр және ағылшын әдебиеті оны құтқаруы керек» дей отырып, әдебиет пен ағылшын көркем шығармашылығы ол бойынша терең жұмыс істеу қажет тұжырымдады. Ағылшын әдебиетінің қазір үштік функциясы бар: менің ойымша, әлі де ағарту және оқыту, сонымен қатар ең алдымен, біздің жанымызды құтқару және мемлекетті сауықтыру» [15, 27 б.]. Алайда, мұндай жағдай бір күнде болған жоқ, бірақ алдыңғы ғасырларда дамудың алғышарттары болды.

XIX ғасырдың басында классицизм адамның табиғатын ұтымды түсінуге негізделген идеалды мемлекет пен қоғамның құрылымынан қазіргі жансыз буржуазиялық қоғамды бұрынғы қоғамдық қатынастарға қарсы қоюға назар аударатын романтизммен алмастырылды. Табиғатқа жүгіну және қарапайым табиғи сезімдерді жырлау арқылы бостандық идеяларының әдеби шығармалары арқылы әдебиеттегі осындай мәселелерге жүгінуге және ұсынуға себеп болды, бұл ерте өнеркәсіптік капитализм дәстүрлі қауымдастықтарды бұзып, жаңадан пайда болған жұмысшы табының өмірін жалдамалы құлдыққа айналдырып, еңбекті иеліктен шығаруды күшейтті. Әрине, жұмысшылар мұндай қысымға белсенді наразылықпен жауап берді. Бұл жағдайда романтизм әдебиеті өнеркәсіптік капитализмнің әсерінен ағылшын қоғамы жоғалтқан шығармашылық құндылықтарды дәріптейтін және нығайтатын бірнеше принциптердің біріне айналды. «Шығармашылық қиял» поэтикалық сананың интуитивті, трансцендентальды өлшемі болып, ол фактілерге бағынатын рационалистік және эмпирикалық идеологияның дамуын қамтамасыз ете алады [15, 24-25 б.]. Романтизмнің ірі ақындарының көпшілігі әдебиет пен қоғамдық көзқарастар қарама-қайшылыққа қарағанда бірін-бірі толықтыратынын түсініп, олар негізінен саяси белсенділер саналды.

Өз кезегінде Ресейде де ұлттық танымды арттыру үшін қолдан келетін барлық шаралар атқарылды. Мұндай шаралар көркем шығармаларды ашық

түрде насихаттау арқылы жүргізілді. XVIII ғасырда ұлттық идея Ресейде аса маңызды бола түсті. Бұл ғасырда әр жылдарда патшалық Ресейдің саяси қайраткерлері үкіметті білім беру жүйесін реформалау үшін пәрменді шаралар қабылдауға көндіруге тырысты. Сонымен граф Н.С. Мусин-Пушкин халық ағарту министрлігіне жүгініп, орыс мектептерінің оқу бағдарламаларының «Космополиттік» бейімділігін патриоттық және «Ұлттық» сипатқа өзгертуге шақырды. Бұл жағдай империя халқының санасында ұлттық идеяны барынша көтеруге мүмкіндік беретін болды.

Бұл кезеңде Батыс Еуропада және Германияда ұлттық идеяны көтеру және бытыраңқы жатқан герман тайпалары мен халықтар арасында ауызбірлікті ұлғайту және соның арқасында бүкіл герман провинцияларын біртұтас мемлекетке біріктіру жұмыстары жүріп жатты [16, 37-40 б.]. Германия, Франция және Ресей империяларында бұл жағдай кеңінен орын алды. Соның ішінде Германияда барлық мектептерде ұлттық идеологияны жүргізуге бағытталған әдебиет пен өнердің шығармашылық түрлерін тереңінен дәріптеді. Аса бай болған неміс мәдениеті мен көркем шығармашылығын қабылдай отырып, ең бастысы немістер ұлттық рухын асқақтатуға тырысты, бүкіл неміс мектебіне енгізілген ұлттық патриотизм ерекше бағыт алды [6, 21-22 б.]. Сонымен қатар Ресей мемлекетінің тарихын оқытуға ерекше назар аудару ұсынылды, бұл халықтың мәдени құндылығын құрайтын тарихи өткенге деген сүйіспеншілікті, ұлы жетістіктерге деген мақтанышты, таққа және Отанға деген адалдықты сіңірді. Ресейлік идеологтар бұл бағыт мектептерде ұлттық рухты көтеруге бағытталған неғұрлым дәйекті және бір мәнді тарихи баяндауды шығармашылық арқылы енгізу болып табылады деп тұжырымдады. Сол сияқты, француз және неміс тілдеріндегі оқулықтарында ұлттық өткенді мақұлдау және шабыттандыратын өрнектермен сипаттайды, ал орыстарда оқиғаларды екі жақты түсіндіруге жиі рұқсат етіледі [17, 45-48 б.].

Қазақ халқында ұлттық идеяның дамуында шығармашылықтың рөлі

Қазақтың дәстүрлі қоғамында ұлттық идея мен оның эстафетасын жеткізушілер ерекше тұлғалар болды. Еуразия даласындағы халықтардың тарихи-эволюциялық дамуын көрсеткен, пассионарлық теорияның авторы, атақты түрколог ғалым Л. Гумилевтің сөзімен айтқанда, қазақ халқының бойында өзіндік ұлттық, дәстүрлі, табиғи, тарихи белгілер қалыптасты. Бұл кейіннен қазақ даласында туған билер, жыраулар, батырлар, сал-серілер, ақындардың тууымен сипатталады. Ұлттық идея осы халық қаһармандарының өмірі мен іс-әрекеті арқылы көрсетілді, өрнектеліп, өзекті бола түсті.

Ендеше, қазақ тарихында ұлттың өзі-өзі тану, ұлттық кодының қалыптасуы мен тамырын тереңдету үдерісінде халық арасынан шыққан осы тұлғалар ең маңызды рөл атқарды. Қазақ халқының болашағы, оның өмірлік ұстанымдарын сақтау, саяси билікті заңдастыру үшін орасан зор тарихи жауапкершілік осы адамдардың мойнына жүктелді. Бүгінде қазақ шығармашылығында билердің, жыраулардың, батырлардың орасан зор тарихи рөлін сезіну арқылы оның қазақ халқының ұлттық идеясына кезең-кезеңімен келе жатырмыз. Бұл білім өте маңызды, ол арқылы біз нағыз қазақ ұлттық философиясы мен оның мазмұнын түсінуге болады [18, 145-146 б.].

Қазіргі қазақ халқының бүкіл сан ғасырлық тарихы, тұрмыс-тіршілігі, әдет-ғұрпы, құқығы, болмысы, жетістіктері бізге ежелден, ең алдымен, ауызша шығармашылық дәстүрдің арқасында жеткен. Өлеңдерде, дастандарда, жырларда сол кездегі оқиғалар, тарихи тұлғалардың істері суреттеледі. Ауызша берілгеніне қарамастан, қазақ шығармашылығындағы ең маңызды жағдай ақпаратты мүмкіндігінше шынайы түрде жеткізілген. Тарихшы, этнограф Шоқан Уәлиханов, «Қазақтардың ежелгі дәстүрлері мен наным-сенімдерін жаңаша сақтағаны және олардың даланың ең шалғай шеттерінде, әсіресе, поэтикалық өлеңдер мен дастандардың дәл осылай таралатыны одан сайын таң қалдырады» – деп жазады [19, 432 б.].

Екіншіден, көшпелі өмір салты, үлкен аумаққа шашыраңқы болуы қазақ руларының біршама автономды өмір сүруінің факторы болды және бір-бірімен рухани байланысын жоғалтпауда қазақ даласына кең таралған шығармашылық пен оның негізгі туындылары (дастандар, өлең-жырлар, жоқтаулар, термелер, ертегілер) кең аумаққа шашырап кеткен адамдардың бірлігінің, танылуының және салт-дәстүрі мен өнерінің және философиясының сақталуының факторы болды.

Қазақ халқында ел арасында ауызша сөз дәстүрі қазақтың азаттық сүйгіш рухында имманентті болып, дала демократиясының бір қағидасы болды. Көпшілік алдында айтылған, саяси билікті қоғамда ұнамсыз шешімдер қабылдаудан тыйып, халықтың ой-пікірін еститін ашық алаң болды. Осы биік миссияны орындау үшін сөз иелері (билер, жыраулар, ақындар мен шешендік өнердің өкілдері) биік адамгершіліктің, тарихи білімінің, салт-дәстүрдің темірқазығы мен үлгісі болды. Демек, сөз өнері биік тұлғалардың хан билігінің ішкі ортасына енуі, саяси шешімдердің қабылдануына ықпал етуі, сол арқылы демократиялық басқарудың прецеденттері жасалуы заңдылық [18, 147-149 б.].

Келесі кезекте, ауызша тарих пен ауызекі шығармашылықтың қазақтың ата-бабаларымен рухани байланысының, жинақталған тәжірибесін сақтап, ұрпаққа жеткізудің арнасы болды. Бұл ұлт болып ұйысудың ең бір жарқын сипаты болды. Сонымен ауызша сөз тәжірибені жеткізу арқылы қазақ мәдениетінің ажырамас өзегін сақтау, сол арқылы жас ұрпақты тәрбиелеу қызметін атқарды. Сондықтан да болар, қазақ үшін «Атадан қалған асыл сөз» деген қасиетті естіледі.

Демек, қазақтың қоғамдық, әлеуметтік, отбасылық, жеке өмірінің әрбір іс-әрекеті дерлік ауызша халықтың нақыл сөздермен, жырлармен, тарихи аңыз-әңгімелермен ұштасып жатты. XIX ғасырдағы орыс зерттеушісі Ю. Гавердовский былай деп жазды: «Баладан үлкенге дейін барлық қырғыздардың (қазақтардың) табиғатынан дайындықсыз ән шығаруға бейімділік бар... Шекарада тіпті «қырғыз ән салады» деп

мақалға айналдырған. тауларды аралап, орманды аралап жырлағанда таулар туралы айтады» [20, 285-288 б.].

Көшпелі қазақ қоғамында шығармашылықтың ауызша түрі жақсы әрі кең сақталды. Солардың бірі Жыраулар поэзиясы болып, ол халықтың мұң-мұқтажын, бар-жоғын, бүтін болмысын сипаттады және ең негізгісі халықты бір тудың астына біріктірудің басты құралы болды. Ауызша шығармашылық пен қазақтың ғасырларға жалғасқан көркем сөзі қазақ халқының ғасырлар бойы кеңістік-уақыт континуумындағы тарихи бірлігін қамтамасыз еткен мәдени матрицасы болды. Зерттеушілердің пікірінше, жыраулар шығармашылығы тайпалардың автономиялық тіршілігі руаралық одақтарға орын беріп, мемлекеттілік пайда болған дәуірде пайда болды [21, 99-101 б.].

Жыраулар шығармашылығы бізге негізінен ауызша дәстүр арқылы жеткен. Алайда бізге аз ғана бөлігі жетті. Дегенмен ауызша көркем шығармашылықтың Батырлар жыры, дастандар, толғаулар мен басқа да өлең-жырлардан бөлек өзіндік ерекше орны болды. Жыраулардың негізгі поэтикалық шығармалары толғау мен терме болды. Олардың барлығы дерлік қазақ халқының өміріндегі аса маңызды оқиғаларды баяндайтын дәуірлік тарихи хикаялар. Мысалы, Қожаберген жырау «Елім-ай» шығармасында қазақ жеріне жоңғар шапқыншылығының тарихы мен оның ең биік кезеңі – «Ақтабан шұбырынды» суреттейді. Жыраулар қазақ рулары мен шежірелерін де жеткізген. Шежіре ата-баба өмірінің қыр-сырын, қоғамға сіңірген қызметтерін жеткізіп, әр руға жан-жақты, нақты сипаттама берілді. Демек, шежіре бір түрдегі туынды бола отырып, белгілі бір дәрежеде тұтас бір ұлттың тарихын бейнеледі. Жырау есімдері ру, жер әңгімелерімен байланысты [18, 147 б.].

Әр дәуірдегі зерттеушілердің көзқарастары мен концепцияларын түбегейлі талдаудың негізінде «жырау» феноменінің ұлттық идеяны көтеруде ең маңызды, басқа ешбір жанрға ұқсамайтын, ескірмейтін, ең бастысы өлмейтін құнды жақтарын көрсетуге мүмкіндік берді. Көркем шығармашылықта «Жырау»

феномені дүниежүзілік мәдениет тарихында тікелей баламасы жоқ, ең өмірлік құндылықтарды қалыптастыру мақсатында халықтың ішкі кодтары мен архетиптеріндегі жасырын өзгерістерге бағытталған практикалық құрылым екенін түсіну қажет.

Хандардың ең жақын серіктеріне айналған жыраулар, ең алдымен, халықты біріктіру, оның мүддесі мен мемлекет мүддесін қорғау идеясын қорғайды. Бірақ жыраулар әрқашан хан ордасында бола бермейді. Халықтың пікірін білу үшін көп уақытын солармен өткізіп, жан-жақты қолдау көрсетті. Алайда мемлекет өмірінің ең маңызды кезеңдерінде жыраудың үні мен қатысуы міндетті болды. Кейбір жағдайларда олардың беделінің жоғары болғаны соншалық, олар өз пікірлерін ашық білдірмейінше, саяси шешімдер қабылданбады. Атап айтқанда, Әйгілі Асан Қайғы Жәнібек ханның, Бұқар жырау Тәуке мен Абылай хандардың кеңесшісі, Жиёмбет жырау, Марғасқа жырау – Есім ханның, Шалкиіз жырау – Ноғай Ордасының билеушісі Темір бидің кеңесшісі, т.б. [18, 155-156 б.].

Қорытынды

Бұл мақаланың мақсаты ұлттық идея мен философияның қалыптасуы мен дамуындағы көркем шығармашылықтың рөлін зерттеу болды. Көркем шығармашылық қашанда ұлттық идеяны танытудың, әр түрлі тарихи кезеңдердегі халықтардың санасында қалыптасып, дамып келе жатқан негізгі құралдардың бірі болды. Ол ұлттық философияның дамуында маңызды рөл атқарды, қоғамдық негіздерді сыни тұрғыдан бағалап, сонымен бірге жаңа қоғамдық жүйелердің жетістіктерін дәріптеді. Өнер туындылары қоғамдық процестерді бейнелеп қана қоймай, Отан игілігі үшін еңбек еткен адамдардың жетістіктерін дәріптей отырып, олардың дамуына белсенді ықпал етті.

Көркем шығармашылықтағы негізгі тақырыптың бірі – өз еңбектері арқылы еліміздің өркендеуіне үлес қосқан оқушылардың, жұмысшылардың, шаруалардың, қала тұрғындарының атын шығары болды. Ақын-жазушылар, журналистер, публицист-ғалымдар қоғам өмірін

жете сезініп, өз шығармаларымен халық назарын маңызды мәселелерге аударып, мемлекет пен қоғамды алға жетеледі. Олардың ішінде идеялары мен ойлары ұлттың дүниетанымын қалыптастырған философтар жиі көзге түсті. Көркем шығармашылықтың ұлттық идея үшін маңыздылығын оның өкілдерінің арасында ұлттық идеяны іс-әрекетімен, ой-пікірімен бойына сіңірген көрнекті мемлекет қайраткерлері, кеңесшілер, дипломаттар мен білімді тұлғалар жиі болғаны айқын аңғартады. Олардың өнер туындыларына енген қанатты сөздері халық бірлігін нығайтуға, мәдениетті сақтауға, ұлттық болмысты дамытуға үлес қосты. Бұл шығармалар ұлттық философияны ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп, өркениет пен мәдениеттің үлгісіне айналды.

Қорыта айтқанда, көркем шығармашылық ұлттық идеяны бейнелеп қана қоймай, оны белсенді түрде ілгерілету мен нығайтудың қуатты құралы ретінде әрекет етеді. Ол мәдени құндылықтарды сақтап, келесі ұрпаққа жеткізеді, ұлттық бірегейлікті қалыптастырып, халықтың рухы мен мақтанышы ретінде қызмет етеді.

Қаржыландыру

Ғылыми мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің гранттық жобасы (№ AP19679556) аясында жүзеге асырылды.

Әдебиеттер тізімі

1 Лебедев С.Ю. Проблема национальной принадлежности художественного произведения и ее соотношение с «художественностью» текста в современном литературоведении // ВЕСНИК МДПУ імя І. П. ШАМЯКИНА. – 2017. – №2(50). – С. 159-164.

2 Хобсбаум Э. Массовое производство традиций: Европа 1870–1914 // Неприкосновенный запас: дебаты о политике и культуре. – 2015. – № 6 (104). – С. 107–127.

3 Родичкин Д.В. К вопросу о роли литературы в формировании национальной идентичности // Вестник ТвГУ. Серия «ФИЛОСОФИЯ». – 2017. – № 3. – С. 63-75.

4 Национальная идея и жизнеспособность государства. Постановка задачи. Материалы научного семинара. Выпуск 2. – М.: Научный эксперт, 2009. – 160 с.

5 Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни // Мистика. Религия. Наука.

Классики мирового религиоведения. Антология. – М.: Канон+, 1998. – 432 с.

6 Бранденбергер Д.Л. Национал-большевизм. Сталинская массовая культура и формирование национального самосознания (1931–1956 гг.). – СПб.: Академический проект, Издательство ДНК, 2009. – 416 с.

7 Андерсон Б. Воображаемые сообщества: размышления об истоках и распространении национализма. – М.: Кучково поле, 2016. – 416 с.

8 Андреев А.Н. Целостный анализ литературного произведения. – Минск: НМ Центр, 1995. – 144 с.

9 Петякшева Н.И. Понятие «Национальная философия» в контексте компаративистики. // *Вестник РУДН. Серия: Философия*. – 2006. – С. 160-169.

10 Карпов, В.А. Язык как система. – Минск: Высшая школа, 1992. – 302 с.

11 Anthony D. Smith. The Ethnic Origins of Nations. – Oxford, 1986. – 312 p.

12 Орлов И.Б. Национальная идея как механизм духовной мобилизации и цивилизованной идентичности // *Мир и политика*. – 2010. – № 7. – С. 79–85.

13 Лазаревич А.А. Национальная философия как феномен культурно-цивилизационного развития // *Философия. Психология*. – 2018. – № 2. – С. 4–9.

14 Даниэль С.М. Европейский классицизм. Эпоха Пуссена. Эпоха Давида. – СПб.: Азбука-Классика, 2003. – 304 с.

15 Иглтон Т. Теория литературы: Введение. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2010. – 296 с.

16 Лазарев В.В. Трансформации философского сознания в культуре нового времени. – М., Наука, 1987. – С. 37-75.

17 Тяпин И.Н. Национальная идея в России и ее концептуальные замещения: история и современность // *Общество: философия, история, культура*. – 2023. – № 3. – С. 49-55.

18 Спанов М.Ж., Малгараева З.Б. Творчество жырау и формирование национальной идеи // *Current Issues of Social Sciences and Humanities. International Scientific Conference*. – 2022. – P. 144-157

19 Валиханов Ч. Собрание сочинений: в 5 тт. – Алма-Ата: Главная редакция Казахской советской энциклопедии, 1984-1985. Том 1. – 432 с.

20 Гавердовский Я.П. Обзорение Киргизкайсацкой степи (часть 2-я), или Описание страны и народа киргиз-кайсацкого. – Алматы: Дайк-пресс, 2007. – С. 283-495.

21 Турсунов Е., Нурмуханбетов А. Қасиет. Сила Духа Великой Степи. – Алматы: «Ұлы Дала Әлемі», 2013. – 140 с.

Transliteration

1 Lebedev S.YU. Problema nacional'noj prinadlezhnosti hudozhestvennogo

proizvedeniya i ee sootnoshenie s «hudozhestvennost'yu» teksta v sovremennom literaturovedenii [The problem of the nationality of a work of art and its relationship with the "artistry" of the text in modern literary criticism] // *VESNIK MDPU imya I. P. SHAMYAKINA*. – 2017. – №2(50). – S. 159-164. (in Russ)

2 Hobsbaum E. Massovoe proizvodstvo tradicij: Evropa 1870-1914 [Mass production of traditions: Europe 1870–1914] // *Neprikosnovennyj zapas: debaty o politike i kul'ture*. – 2015. – №6 (104). – S. 107–127. (in Russ)

3 Rodichkin D.V. K voprosu o roli literatury v formirovanii nacional'noj identichnosti [On the question of the role of literature in the formation of national identity]. // *Vestnik TvGU. Seriya «FILOSOFIYA»*. – 2017. – № 3. – S. 63-75. (in Russ)

4 Nacional'naya ideya i zhiznesposobnost' gosudarstva. Postanovka zadachi [The national idea and the viability of the state]. *Materialy nauchnogo seminar. Vypusk 2*. – М.: Nauchnyj ekspert, 2009. – 160 s. (in Russ)

5 Dyurkgejm E. Elementarnye formy religioznoj zhizni [Elementary forms of religious life] // *Mistika. Religiya. Nauka. Klassiki mirovogo religiovedeniya. Antologiya*. – М.: Канон+, 1998. – 432 с. (in Russ)

6 Brandenberger D.L. Nacional-bol'shevizm. Stalinskaya massovaya kul'tura i formirovanie nacional'nogo samosoznaniya (1931–1956 gg.) [Stalin's mass culture and the formation of national identity]. – СПб.: Akademicheskij proekt, Izdatel'stvo DNK, 2009. – 416 s. (in Russ)

7 Anderson B. Voobrazhaemye soobshchestva: razmyshleniya ob istokah i rasprostranении nacionalizma [Imagined communities: reflections on the origins and spread of nationalism]. – М.: Kuchkovo pole, 2016. – 416 s. (in Russ)

8 Andreev A.N. Celostnyj analiz literaturnogo proizvedeniya [Holistic analysis of a literary work]. – Минск: НМ Центр, 1995. – 144 с. (in Russ)

9 Petyakшева N.I. Ponyatie «Nacional'naya filosofiya» v kontekste komparativistiki [The concept of "National philosophy" in the context of comparative studies] // *Vestnik RUDN. Seriya: Filosofiya*. – 2006. – S. 160-169. (in Russ)

10 Karpov V.A. Yazyk kak sistema [Language as a system]. – Минск: Vyshejschaya shkola, 1992. – 302 s. (in Russ)

11 Anthony D. Smith. The Ethnic Origins of Nations. – Oxford, 1986. – 312 p.

12 Orlov I.B. Nacional'naya ideya kak mekhanizm duhovnoj mobilizacii i civilizovannoj identichnosti [National idea as a mechanism of spiritual mobilization and civilized identity] // *Mir i politika*. – 2010. – № 7. – S. 79–85. (in Russ)

13 Lazarevich A.A. Nacional'naya filosofiya kak fenomen kul'turno-civilizacionnogo razvitiya [National philosophy as a phenomenon of cultural and civilizational development] // *Filosofiya. Psihologiya*. – 2018. – № 2. – S. 4–9. (in Russ)

14 Daniel' S.M. Evropejskij klassicizm. Epoha Pussena. Epoha Davida [European classicism. The era of Poussin. Age of David]. – Spb.: Azbuka-Klassika, 2003. – 304 s. (in Russ).

15 Iglton T. Teoriya literatury: Vvedenie [Theory of Literature: Introduction]. – M.: Izdatel'skij dom «Territoriya budushchego», 2010. – 296 s. (in Russ)

16 Lazarev V.V. Transformacii filosofskogo soznaniya v kul'ture novogo vremeni. [Transformations of philosophical consciousness in the culture of modern times.]. – M. Nauka 1987. – S. 37-75 (in Russ)

17 Tyapin I.N. Nacional'naya ideya v Rossii i ee konceptual'nye zameshcheniya: istoriya i sovremennost' [The national idea in Russia and its conceptual replacements: history and modernity]. // *Obshchestvo: filosofiya, istoriya, kul'tura*. – 2023. – № 3. – S. 49-55. (in Russ)

18 Spanov M.ZH., Malgaraeva Z.B. Tvorchestvo zhyrau i formirovanie nacional'noj idei. [Creativity of zhyrau and the formation of a national idea.] // Current Issues of Social Sciences and Humanities. International Scientific Conference. – 2022. – S. 144-157. (in Russ)

19 Valihanov CH. Sobranie sochinenij: v 5 tt. [Collected works: in 5 vols.]. – Alma-Ata: «Glavnaya redakciya Kazahskoj sovetskoj enciklopedii», 1984. – 432 s. (in Russ)

20 Gaverdovskij YA.P. Obozrenie Kirgiz-kajsackoj stepi (chast' 2-ya), ili Opisanie strany i naroda kirgiz-kajsakskogo [Review of the Kyrgyz-Kaysak steppe (part 2)]. – Almaty: Dajkpress, 2007. – S. 283-495. (in Russ)

21 Tursunov E., Nurmuhambetov A. ҚАСИЕТ. Sila Duha Velikoj Stepі [The Power of the Spirit of the Great Steppe]. – Almaty: «Uly Dala Alemi», 2013. – 140 s. (in Russ)

АВТОРЛАР ЖАЙЛЫ АҚПАРАТ

<i>Самал Мұхтарқызы Мамытова</i>	PhD докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, email: mamyt85@inbox.ru, ORCID ID: 0009-0004-2266-5684
<i>Айгүлім Боранғалиқызы Айтбаева</i>	профессор, педагогика ғылымдарының кандидаты, «Narhoz» университеті, Алматы, Қазақстан, email: aba-abd@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-7024-6602
<i>Айымжан Әбуқызы Рыскиева</i>	кафедра меңгерушісі, философия ғылымдарының кандидаты, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан, email: abuaymjan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8433-729X
<i>Нурлан Муминов</i>	постдокторант, PhD, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, email: n.muminoff@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7824-7044
<i>Самал Мухтаровна Мамытова</i>	PhD докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, email: mamyt85@inbox.ru, ORCID ID: 0009-0004-2266-5684
<i>Айгулим Боранғалиевна Айтбаева</i>	профессор, кандидат педагогических наук, Университет Нархоз, Алматы, Казахстан, email: aba-abd@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-7024-6602
<i>Рыскиева Әбуқызы Рыскиева</i>	кандидат философских наук, заведующая кафедрой религиоведения, Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, Алматы, Казахстан, email: abuaymjan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8433-729X
<i>Нурлан Муминов</i>	постдокторант, PhD, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, email: n.muminoff@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7824-7044
<i>Samal Mamytova</i>	PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, email: mamyt85@inbox.ru, ORCID ID: 0009-0004-2266-5684
<i>Aygulim Aitbayeva</i>	Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Narhoz University, Almaty, Kazakhstan, email: aba-abd@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-7024-6602
<i>Aiyimzhan Ryskiyeva</i>	Head of the Department, Candidate of Philosophical Sciences, Nur-Mubarak Egyptian University of Islamic Culture, Almaty, Kazakhstan, email: abuaymjan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8433-729X
<i>Nurlan Muminov</i>	Postdoctoral Researcher, PhD, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, email: n.muminoff@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7824-7044